

STRESZCZENIE

Asceza, akrobacja, aleturgia. Techniki konwersyjne w twórczości Waldemara Bawółka, Marka Bieńczyka i Andrzeja Stasiuka

Rozprawa stanowi próbę wyodrębnienia i analizy technik konwersyjnych w prozie Waldemara Bawółka, Marka Bieńczyka i Andrzeja Stasiuka. Badając to zagadnienie, odwołano się do postnietzscheańskich koncepcji autokreacji, przede wszystkim do zaproponowanej przez Michela Foucaulta formuły „technik Siebie”, nawiązującej do stoickich, epikurejskich i kynickich praktyk „troski o siebie”, oraz do antropotechniki Petera Sloterdijka. Narracje wymienionych prozaików zostały zinterpretowane, z jednej strony, jako historie „nawróceń” podmiotów ku nowym, prawdziwszym postaciom siebie, z drugiej, jako medium konwersji. W rozprawie zaproponowano teoretyczny model konwersji, rozumianej jako dokonywanie przez podmiot zwrotów ku swym kolejnym wcieleniom nie tyle pod wpływem metafizycznych atraktorów, ile w odpowiedzi na imperatyw zmiany życia, rodzący się z subiektywnego poczucia ograniczenia i deformacji na skutek działania zewnętrznych sił dyscyplinujących. Tak zdefiniowana konwersja jawi się jako ucieczka od inercyjnej tożsamości, ukształtowanej przez uniformizujące zasady życia zbiorowego. W opozycji do silnie zdeterminowanego, systemowo domkniętego modelu tożsamościowego, w nawiązaniu do Foucaulta, w rozprawie zaproponowano koncepcję podmiotu literackiego (określanego zaimkiem zwrotnym „Siebie”), będącego bytem procesualnym, nieesencjonalnym, samostwarzającym się, podlegającym ciągłym przemianom.

Odwołując się do klasycznych opracowań poświęconych autobiografii i autofikcji, w rozprawie przyjęto założenie, że proza autofikcyjna posługuje się konstrukcjami podmiotu, które szczególnie sprzyjają konwersji. Jak zaznaczono we *Wstępie*, w tego rodzaju narracjach fikcjonalizacja materii biograficznej nierzadko bywa częścią konwersyjnej pracy polegającej na dokonywaniu przez podmiot nawrócenia na prawdziwą postać Siebie. Dlatego tematykę przedstawionych w rozprawie badań wyznacza proza pisarzy wykorzystujących autofikcyjny tryb narracji wielokrotnie, konsekwentnie i w sposób różnorodny, konstruujących swoiste serie tekstów, w których odbywa się nieustanny, transformacyjny dialog między realnymi życiorysami a ich literackimi fantazmatami. Waldemar Bawółek, Marek Bieńczyk i Andrzej Stasiuk należą przy tym do jednego pokolenia polskich pisarzy urodzonych około roku 1960 i debiutujących w latach 90. Owa wspólnota czasu historycznego jest istotna z uwagi na inną łączącą ich cechę, jaką jest stała obecność w ich życiu i twórczości wątków anachoretycznych

polegających na prowadzeniu życia poza z góry narzuconymi regułami egzystencji. Wiąże się to ze stale ponawianymi, konwersyjnymi aktami secesji ze wspólnej dla ich pokolenia rzeczywistości społecznej i podążaniem ku prywatnym, literackim i życiowym heterotopiom.

W pierwszym rozdziale dysertacji zaproponowano teoretyczny model konwersji podmiotów literackich (trójkąt konwersji), odwołując się do Foucaultowskich i Sloterdijkowskich koncepcji zespirytualizowanych praktyk ascetycznych jako metod autokreacji. W rozdziale tym sformułowano tezę, zgodnie z którą konwersja licznych, współczesnych podmiotów literackich dokonuje się w powtarzalnych cyklach przemiany, rozpoczynających się **ascezą** podmiotu okaleczonego, niepełnego, naznaczonego poczuciem utraty i ograniczoności, przechodzących fazę **akrobacji** – gwałtownego wyzwolenia energii w geście ucieczki od statycznych, ograniczających form życia wspólnotowego, a kończących się spojrzeniem konwertyty na siebie z pozycji bytu przemienionego, Siebie-innego, istnienia aktualizującego się jako jedna z własnych hipotez. Z perspektywy innego Siebie podmiot odkrywa prawdę o sobie jako bycie nieokreślonym, pozbawionym substancji, zmiennopostaciowym, stale poddanym imperatywowi secesji, ucieczki spod władzy zewnętrznych sił dyscyplinujących. Na gruncie literackich praktyk konwersyjnych odkrywanie owej prawdy wiąże się z uruchomieniem przez podmiot procedur **aleturgii**, polegających na nieustannym wydobywaniu (wyznawaniu) i renegocjowaniu prawdy o sobie w sferze napięć między secesjonistyczną pozycją akrobaty a inercyjnymi siłami społecznie ukształtowanego *habitusu*. Przydatność modelu konwersji, skonstruowanego na podstawie tak zarysowanej tezy została poddana próbom interpretacyjnym w kolejnych trzech rozdziałach. Twórczość Waldemara Bawółka posłużyła do egzemplifikacji literackich technik ascetycznych, pisarstwo Marka Bieńczyka ukazano jako fenomen akrobatyczny, natomiast z prozy Andrzeja Stasiuka wydobyto przede wszystkim wątki aleturgiczne. Przyjęcie takiej konstrukcji rozprawy nie oznacza, że nie jest możliwe wyodrębnienie w twórczości wymienionych pisarzy wszystkich trzech faz procesu konwersji (ascezy, akrobacji, aleturgii). Dlatego też w każdym rozdziale obok tematu wiodącego zasygnalizowano możliwe drogi interpretacji prowadzące do ukazania pełnego cyklu konwersyjnego.

W rozdziale drugim zaproponowano odczytanie utworów Waldemara Bawółka w kontekście kynickiego, ascetycznego modelu „innego życia”, poddanego reinterpretacji w tekstach Foucaulta i Sloterdijka. Punktem wyjścia analizy pisarstwa ciężkowickiego prozaika jest charakterystyka recepcji jego twórczości oraz rozpoznanie tych elementów jego biografii twórczej, które w istotny sposób wiążą się z ascetycznymi postawami reprezentowanymi przez autofikcyjne podmioty jego tekstów. Nawiązując do koncepcji „ja” sylleptycznego, podjęto

próbę odczytania prozy Bawołka jako jednocześnie produktu praktyki pisarskiej i medium transformacji podmiotu. Przyjęcie takiej podwójnej perspektywy pozwoliło skonstatować, że autofikcyjne instancje w prozie Bawołka służą autokreacji podmiotu autorskiego; literackie osoby uprawiają ascezę w imieniu autora i niejako w jego zastępstwie. Przedstawiane w twórczości pisarza z Cieżkowic kynickie praktyki „innego życia”, realizowane wedle zasad bezwstydnosci, ubóstwa, czujności i suwerenności, dzięki sięgnięciu po konwencję autofikcji, jawią się poniekąd również jako elementy realnego wzorca życiowego. W rozdziale ujawniono ponadto konwersyjny charakter interdyscyplinarnych związków pomiędzy ideałem „innego życia” w jego klasycznej Diogenesowskiej formie a wzorcem etycznym wyłaniającym się z całościowej lektury prozy Bawołka.

W rozdziale trzecim, poświęconym technikom akrobatycznym w twórczości Marka Bieńczyka, podjęto próbę wyjaśnienia, w jaki sposób początkowo dwuwarsztatowe (akademickie i literackie) pisarstwo autora *Terminala* ewoluowało w stronę hybrydycznej, wielogatunkowej formuły eseistycznej. Nawiązując do Sloterdijkowskiej wizji życia teoretycznego (*bios theoreticos*), ewolucję tę przedstawiono jako wyraz postawy niechętniej tworzeniu spójnych teoretycznych ram dyskursu naukowego oraz konstruowaniu wyraźnie określonej tożsamości człowieka nauki. Postawa ta znalazła wyraz w coraz wyraźniejszym ujawnianiu się w eseistyce Bieńczyka podmiotów sylleptycznych, umieszczanych w heterotopicznych przestrzeniach akrobatycznego aktywizmu (stanowiącego alternatywę dla letargicznej postawy „człowieka teoretycznego”). Dokonano także charakterystyki uprawianej przez Bieńczyka formy eseju oraz funkcjonujących w jej obrębie mikrogatunków – „fugi” i „kontenera”. Wykazano, że struktura utworów eseistycznych autora *Terminala* stanowi odwzorowanie i jednocześnie regułę ćwiczeniową procesualnego podmiotu – bytu oscylującego pomiędzy różnymi postaciami istnienia. Osobne miejsce poświęcono interdyscyplinarności eseistyki Bieńczyka, wskazując, że jej wymiar akrobatyczny podporządkowany jest zasadzie konwersji rozumianej jako gwałtowne przejścia od uwięzienia (w języku, teorii, konwencji, gatunku, tradycji) ku chwilowym wyzwoleniom dzięki ucieczkom w cudze, artystycznie wykreowane przestrzenie.

Rozdział czwarty stanowi efekt poszukiwania w prozie Andrzeja Stasiuka konwersyjnych technik aleturgicznych, to jest metod transformacji podmiotu poprzez wydobywanie na światło dzienne subiektywnej prawdy w opozycji do prawd ustanawianych przez wiodące dyskursy władzy-wiedzy. Autobiograficzne wyznania autora *Fado* dotyczące jego życiowej anachorezy, jaką było porzucenie warszawskiej metropolii i zamieszkanie na głębokiej prowincji Beskidu Niskiego, stanowią punkt wyjścia interpretacji anachoretycznych postaw autofikcyjnych

i fikcyjnych postaci w twórczości Stasiuka. Momenty konwersyjne w życiu owych podmiotów nie polegają na pozytywnej rewelacji sensu istnienia, lecz na podważaniu wszelkich z góry narzuconych sensów oraz na podnoszeniu obrazów upadku, rozpadu, nicości do rangi objawień. Aleturgiczne procedury stosowane przez podmioty tekstów Stasiuka sprowadzają się do podważania prawomocności wiodących dyskursów; stanowią próby wydobywania „głębinowego” sensu na drodze zdejmowania i odrzucania kolejnych warstw dyskursywnego „nakładu”. Tak rozumiana „metoda geologiczna” Stasiuka prowadzi do objawień negatywnych, swoistych epifanii nicości, nawiązujących do tradycji apofatycznej (w tym do *via negativa* Emila Ciorana).

Jak wskazano w *Zakończeniu*, próba wpisania wybranych, autofikcyjnych narracji w model trójkąta konwersji, którego zasadniczymi elementami są asceza, akrobacja i aleturgia, dowiodła, że opisane w rozprawie „nawrócenia” autofikcyjnych podmiotów są procesami cyklicznymi, stale reprodukującymi się wskutek twórczych interakcji pomiędzy poszczególnymi postaciami Siebie. W obrębie cyklu konwersji analizowane podmioty podejmują próby stworzenia nowych, prawdziwszych wersji Siebie, odrzucając jednocześnie każdą stabilną formę tożsamości. Wykazano, że autofikcyjność (dzięki balansowaniu podmiotów między bytem empirycznym a fantazmatami) oraz inderdyskursywność (będąca sposobem ucieczki poza dotychczasową świadomość) wspomagają ów konwersyjny, samoreprodukujący się ruch.

Grzegorz Kowalczyk